

ЕПИСТОЛАРНЕ НАШЛІДСТВО РУСКИХ СВЯЩЕНІКОХ У БАЧКИ НА ЛАТИНСКИМ ЯЗИКУ У ДРУГЕЙ ПОЛОВКИ XVIII І НА ПОЧАТКУ XIX ВІКА

Руснаці грекокатоліки, котрі ще коло половки XVIII віку почали приселяваца до Бачки, од 1751. року у церковно-правним поглядзе були под юрисдикцию римокатолицкей Калочскей архієпископії, а 1777. року за нїх и за грекокатолікох у Горватскей основана Крижевска єпархія. Зоз представителями церковних и державних власцох руски священіки офіційну препіску водзели найчастейше на латинским язiku. У церкви и церковних обрядах хасновали церковнославянскі язик. У директним контакту з вірними хасновали руску народну бешеду, а у медзисобней приватней препіску у XVIII і на початку XIX віка у медзисобну приватну препіску водзели на латинским язiku. У статії преаналізуєме зміст часці зачуваней препіски на латинскім язiku, оцєнюючи єї значєнє як исторійного жрідла.

Ключні слова: Руснаці у Южней Угорскей, Петро Копчаї, Лука Сташинскі, Янко Копчаї ст., Янко Копчаї мл., грекокатоліки, приватна препіска, латинскі язик, рускі язик.

Ruthenian Greek Catholics, who started settling Bačka around the mid-18th century, were from 1751, in ecclesiastical and legal terms, under the jurisdiction of the Roman Catholic Archdiocese of Kalocsa, whereas in 1777 for them, and for the Greek Catholics in Croatia, the Diocese of Križevci was founded. Official correspondence of Ruthenian priests with the representatives of the church and state authorities was mostly in Latin. In church and church rites they used the Church Slavonic language. In direct contact with the faithful they used the Ruthenian vernacular, but their mutual private correspondence in the 18th and at the beginning of the 19th centuries was in Latin. In this article we will analyze the content of a piece of preserved correspondence in the Latin language, assessing its significance as a historical source.

Keywords: Ruthenians in Southern Hungary, Petro Kopčaji, Luka Stasinski, Janko Kopčaji Sr, Janko Kopčaji Jr, Greek Catholics, private correspondence, Latin language, Ruthenian language.

У потєрашніх виглєдованьох исторії язика Руснацох у Южней Угорскей/Югославії Гнатюково записи їх фолклору направєни у Керестуре и Коцуре 1897. року (Гнатюк 1985; Гнатюк 1986а; Гнатюк 1886б; Гнатюк 1986; Гнатюк 1988) вєцєй прицаговали увагу як други значні жрідла – рукописні хроніки и зборніки духовней прози и поезії, на исторіографскє, літературно-културнє и лінгвістичнє значєнє котрих указали перше українскі науковці В. Гнатюк (Гнатюк 1898: 51) и Иван Франко (Франко 1899: т. II 74–98, 191–196, 211–220, 237–240, 369–370 ; Франко 1906: т. IV, 80, 234–235, 357–360), а вєц и Михайло Ковач (Ковач 1973, 1977), Юліян Тамаш (Тамаш 1997: 61–69), Янко Рамач (Рамач 2010, 2011, 2016 2018), и котрі часточно наводзєли лінгвісти Юліян Рамач (Рамач 2002: 534–554) и Александєр Дуличєнко (Дуличєнко 2002: 16–31). Правда, Анамарія Рамач Фурман пошвєцєла єдну роботу лінгвістичнєй аналізи єдного рукописного зборніка (Рамач Фурман 2019).

У тей нагоди нашо інтересоване прицагує епистоларне наслідство руских священікох на латинским языку (з конца XVIII – початку XIX в.) пре факт же шицки вони у каждодньовей бешеди хасновали руски народни язык, а у ридких нагодах и писали на вариантах тедишнього кнїжного русинского языка у Угорскей. Як приклад того языка публіковане письмо керестурского пароха Георгія Росія з 1756. Року, писане приятельови архимандритови василиянских монастирох у Угорскей Янкови Скрипкови (Удвари 1989). У приватней медзисобней преписки священіки частейше хасновали латински язык, до хторого дакеди уруцовали слова або и цали вирачєня на руским/русинским языку.

Гавриїл Костельник у своєй хроніки Руского Керестура (Костельник, 1998) перши обрацел увагу на факт, же ше керестурски парох Петро Копчаї (1753–1819) (Миз 2016: 183–184), перше як штредньошколец и студент богословії, а вец и як керестурски парох, зоз своїм старшим братом Янком Копчайом, священіком Мукачевскей єпархії (Lucskay 1992: 151–152), дописовал на латинским языку, а познейше так исто и зоз своїм сином Янком (1790–1844) (Миз 2016: 184–185), кед тот бул на студийох богословії у Бечу. После того ані у историографії ані у лингвистики тому питаню не пошвецована векша увага и не предлужени вигледованя у тим напрямє.

У архиви грекокатолицькей парохії у Руским Керестуре (АПРК) окрем службених документох и преписки зачувана и часц приватней преписки даєдних священікох котри ту службовали на концу XVIII и на початку XIX века. Вельку часц приватного епистоларного наслідства з того часу зме препатрєли и попробуєме тот жридлови материял систематизовац, анализовац и оцєнїц його значєнє за вигледованє церковно-религийного, образовного, социяльного и привредного живота Руснацох у Южней Угорскей у тим чаше. Найвекша часц зачуваней преписки – писма Янка Копчая ст., священіка Мукачевскей єпархії, младшому братови Петрови и лєм даскельо концепти Петрових писмох братови Янкови, вкупно коло 30. Тота преписка дава вельо податки о живоце Янка Капчая на парохийох Мукачевскей єпархії, о одношеньох и обставиных у тей єпархії, а менєй з ней мож дознац и створиц подполнейшу слику о подїюх и обставиных у Бачки и конкретно у Керестуре. Ту ше находза и седем писма коцурского пароха Луки Сташинского (Миз 2016: 305–306) Петрови Копчайови и два концепти Петрових писмох/одвитох Сташинскому. Ту зачувани три писма Петра Копчая синови Янкови, и три синово писма оцови. Не цалком ясє як ше у тим архиве нашли даскельо писма коцурского пароха Л. Сташинкого, од тих два котри писал богословом зоз своєй парохії, як и одвити на нїх. За даскельо писма зме не могли утвєрдиц хто их писал або кому и кеди су точно писани.

Латински язык спатраних писмох не будзєме анализовац прето же ше не чувствуєме за того досц компетєнтни, а у тей нагоди то ані не циль. Тримаєме же доцильнейше пробовац найсц одвит прецо праве латински язык доминавал у спомнутих писмох, кед познате же и адресанти и адресани бешєдовали и добре знали писац и на тедишнім русинским односно карпаторусинским чи вариянти церковнославянского языка котри ше у тим чаше хасновал як литературна форма медзи Русинами Мукачевскей єпархії.

На питанє прецо Янко Копчаї младшому братови Петрови, док тот бул перше у гимназії у Надь-Каролію (1774–1779. р., вкупно 5 писма), а вец студент у

семинарії Св. Варвари у Бечу, (1780–1782. р., вкупно 7 писма) писал писма по латински мож дац вецей одвити, але главни причини, по нашим думаню, практичней природи. Священік Янко Копчаї, хтори, як видно з тих писмох, у велькей мири зношел трошки школованя младношо брата Петра, пишуци писма на латинским языку виroyтно мал намиру и на таки способ му помогнуц усовершовац класични язык и учиц манири висловйованя у преписки. Може то покус випатрац и як мода односно способ доказованя образованосци або припадносци образованому швету и висшому пасму дружтва, дзе ше грекокатолицке священство ословйовало з Reverendus/Reverendissimus.

Праве у чаше кед Янко Копчаї писал тоти писма братови Петрови, на чоле Мукачевскей епархії бул епископ Андрей Бачински (1732–1809), котри укладал вельо усиловносци же би шицки священіки його епархії знали русински язык, же би добре знали кирилку и же би з вирними контактовали на народним языку, наглашуюци же русински язык и кирилка значни фактори за чуванє національного идентитету Русиных у Угорскей. Спомнути пастирски писма шведоча о моцненню процеса мадяризації русинского грекокатолицкого священства, котра ше у значней мири окончовала у системи школованя (Шлепєцький 1967; Удвари 1991, 2002). Медзитим, питанє языка комуникації русинского священства у Мукачевскей епархії з висшу церковну власцу, медзи собу и з вирними було досц зложене. Правда же ше у конфесийних школах учело на народним русинским языку, але тоти школи ледво давали основи писменосци: школяре у нїх научели читац и писац. У тим чаше лем ридки поєдинци предлужовали школованє и одходзели до латинских школах, а там вецей не учели русински язык, а не учели го ані на студийох філозофії и теології (Удвари 1992–1993, 2002). Прето розумліве же священіки тей епархії вельо лепше у писаню пановали з латинским як зоз власним русинским языком.

Петро Копчаї и Лука Сташинки, обидвome по походзеню зоз Закарпат'я, уж як священіки у Бачки, Петро парох у Керестуре, Лука – у Коцуре, сушедове по парохийох, а гу тому ище и кумове, медзисобну приватну кореспонденцію углавним водзели на латинским языку. Медзитим, у їх писмох єст интерполациї, слова, вислови а часто и виречєня и на русинским языку. Зачуванє єдно писмо Сташинского кумови Копчайови на русинским языку (АПРК: Коцур, 22. 06. 1795).

Петро Копчаї писал писма синови Янкови на латинским, а так му и син одвитовал. Лем у даєдних писмох Петро уручує даєдно руске слово, але пише з латиницу, а Янко у таких случайох писал и з кирилку.

Препатрени приватни писма даваю вельо податки насампредз о приватним живоце адресантох и адресатох. У вчасней преписки Янка Копчая з братом Петром, док тот бул у стредней школи у Вельким Варадине (1774–1779), а познєйше студент теології у семинарії Св. Варвари у Бечу (1780–1782), зачувани податки о його школованю котре преходзело у невигодних материяльних обставинох. Янко непрерывно совитовал и опоминал младшого брата же би пилно учел и так ше рихтал за священіцке поволанє, даваюци му до знаня же чежко видвоує пенєж за його школованє (АПРК: Вельки Варадин, 28. 03. 1774; Дорог, 27. 10. 1781). У школи и на студийох Петро ше зочовал з почежкосцами адаптованя худобного хлапца/легиня з провинції у векшим городским стред-

ку и часто писал о неприємностях котри доживйовал як припадник нїзшого па-сма дружтва. Кед ше поносовал братови же го дасдни понїжую пре його нїзке походженє – „(...) scribas insuper te a quibusdam male tractari...”, брат му совитує же би то сцерпезліво подношел и же би паметал же чеснота квици походженє/род, а не походженє чесноту – „(...) quia virtus natales ornat, non natales virtutem“ (АПРК, Дорог, 31. 01. 1781). Окрем того, тих рокох Янко писал младшому братови и о своїх священїцких обовязках и проблемах, о своїм здравю, о здравю родичох. У писме братови Петрови у октобре 1781. року пише же мац уж тидзень при ньому, старенька є и хора, але ше сце вращиц дому – „Dilectam matrem ab hebdomada hic apud me habeo, jam nimis senem, quae tamen patriam repetere anhelat“ (АПРК: Дорог, 27. 10. 1781).

Найвекша часц преписки братох Копчайох походзи з часу кед Петро 1783. року бул намесцени перше за управителя, а неолдуга потим за пароха у Керестуре, по 1808. рок (вкупно коло 20 писма). Главни теми тих писмох їх приватни живот и живот найблїзшей родзини, питаня з їх священїцкого ділокруга и ширше социальни и привредни обставини.

По снованю Крижевскей епархії, кед крижевски єпископ Василий Божичкович (1759–1785) одлучел превжац даскелїх питомцох Русиных з Мукачевскей епархії же би так обезпечел священїкох за парохії Руснацох у Бачки, Я. Копчаї такой совитовал братови Петрови же би ше приявел (АПРК: Дорог, 29. 07. 1779), наздаваюци же Крижевска епархия будзе зношиц голєм часц трошких його студийох, а цо найважнейше, на концу му будзе обезпечена парохия. Познейше, кед Петро пред пошведцаньом одлучел присц до завичаю оженїц ше, старши брат го спозорйовал же ані єдна дзивка не зосце пойсц так далеко до непознатого краю, до Бачки, и совитовал му же би себе нашол пару у Горватскей або медзи Руснацами у Бачки – „uxorem seu Croatam, seu Ruthenam Bacsiensem duc“ (АПРК: Дорог, 10. 09. 1782). Петро не послухал брата – оженел ше з дзивку зоз завичаю, а неолдуга ше указало же Янково спозорйованя були далековидни. Уж 1783. року Петро у писмох братови Янкови спомина же його панїматка Ана барз жалї за завичаюм, за Венчельовом, та ше му познейше брат пита чи ище вше жалї за Венчельовом – (...) „Quid tua Anna? Num luget adhuc Vencselo?“ (АПРК: 9. 09. 1783), и далей констатує: „Кед так, та жада єгипетску цибулю – „саерас Аегуртї“ место манї у пустинї“ (Костельник 1998: 125.). Як старши брат, Янко сцел помогнуц Петрови та му совитовал же би зоз супругу/панїматку дакус строґше поступал, кед ше сама не може стримац од алкоголу, а кед треба, же би указал и корбач, та озда лепше зрозуми – „mastygem ostenta, forte sapiet“ (АПРК, Дорог, 17. 02. 1784). Благи Петро себе нїяк не могол дац ради з панїматку Ана котра вше баржей подлєговала алкоголу. Янко не бул оженети, а випатра же не мал найлєпше думанє о женох, бо у писме братови пише же недобра жена чежки криж за чловека – „Gravis crux mala uxor“, и дава му совет котри би ше не мало обчековац од священїка: кед нїч не помага и вона же не злєпша, Петрови не остава друге лєм же би ю спаковал до коча и послал до завичаю до родичох – „...quod eam sis ad currum positurus et ad Parentes remissurum nisi mores correxerit“ (АПРК: Шаторя Уйгель, 21. 07. 1797). Нажаль, з панїматку оставало по старим, або ишло и на горше, та ше Петро непрерывно поносовал старшому братови на свойо турботи. У єдним писме Янко пише братови же достал од ньо-

го писмо котре го барз розжалело. Не нашли зме ані концепт писма та не ясне цо сущносц того знемирення, але мож предпоставиц же ше Петро знова поносовал на паніматку Ану, бо му брат совитує же кед ше Ана наисце не може пременїц, же би ю одплател до родичох, же би му не зніщела чесц, бо лепше буц без жени, як без чесци, – "ut corrigi non possit, pelle illam, mitas eam ad Parentes suos ne ultro quoque honori tuo noceat: potius absque uxore sis, quam absque honorem" (АПРК: Уйгель, 22. 03. 1798).

У писмох ше браца Янко и Петро вецейраз догваряли же нашивя єден другог, але нет ясни шлїди о тим же то було реализоване. Янко ше бал и за вихованє и школованє Петрового сина Янка, прешвечени же го мац алкоголичарка може лєм погубиц, та у вецей нагодох модлел брата же би сина послал гу ньому и же ше вон будзе старац о його школованю (АПРК: Уйгель, 22. 03. 1798; Уйгель, 3. 08. 1798; Уйгель, 23. 12. 1798; Ужгород, 8. 05. 1802), але и то то не було витворене.

Янко барз часто писал Петрови о родичох и о блїзшей родзини, о братох и шестри, о и їх дзецох. Як наводзел у писмох, кажди рок им давал жита и друге цо могол (АПРК: Дорог, 1. 08. 1785), а вельо помагал и у школованю їх дзецох (АПРК: Дорог, 17. 11. 1792; Уйгель, 6. 10. 1797). Вецейраз писал братови Петрови же зоз своїх малих приходах чежко шицко то то може посцигнуц, та го аж и модлел же би голем з часци превжал трошки школованя дасдного сина своїх братох або шестри (АПРК: Дорог, 1. 08. 1785), але, кельо з писмох позна- те, ані то то не було реализоване.

Янко часто писал Петрови о своїх финансийних проблемах, котри з єдно- го боку були пошлїдок худобства вирних у парохийох у котрих службовал, а пре неродни роки и части елементарни непогоди ані з парохийного гздовства не могол достац значнейши приходи. Так 1784. року писал же ма досц жита на предай, але цена була слаба та не сцел предавац, а пре недостаток покarmi за овци мушел драго куповац шено (АПРК: Дорог, 17. 02. 1784).

Вешенї 1786. року Янко винчовал Петрови родзене сина и источашне ше по- носовал же оберачка грозна була слаба та будзе мало вина. Шнїг барз вчас спад- нул та ше ані пощац не сцигло и хто зна як будзе нарок (АПРК: Дорог, 11. 11. 1786). У априлу 1795. року писал же у краю велька беда, жима, єдзене барз дра- ге (АПРК: Надь Селеш, 17. 04. 1795). Добре замерковал Симеон Пишчевич у своїх *Мемоарох*, кед преходзел през тоти худобни карпатски краї у котрих жили Русини, же там людзе не маю цо єсц и за статок нет покarmi и кед добри рок, а дзе ише кед ше нарошую даскельо неродни роки (Пишчевић: 369).

Пре чежке материялне положене Янко на вецей заводи жичал пенсж од млад- шого брата Петра (АНПР: Уйгель, 23. 12. 1798; Уйгель, 9. 06. 1801; Костельник, 1998: 50), цо шведочи же керестурски парох у тим чаше жил у лепших материя- лних обставинох. А факт, же Руснаци грекокатолики у Керестуре и Коцуре як ко- морски поданїки у тим чаше жили у вельо вигоднейших привредних и социал- них обставинох як їх сонароднїки у краю з котрого ше вони ту преселели (Рамач 2007: 75–104). Медзитим, у тим чаше, як шведочи тота преписка, пенсж не було легко послац: випатра же то було легчейше, сигурнейше и туньше зробиц по до- вирлївих людзох котри путовали, як по официйней пошти, дзе ше пенсж нерид- ко знал "затрациц" (Костельник 1998: 50; АПРК: Ужгород, 19. 04. 1808).

У писмох братови Янко часто писал о обставиных у Мукачевской епархии, о отношениях между священством, о их змаганю за лепши парохии, поготов за висши звання и достоїнства, цо вше було провадзене з векшими приходами. Учасніки у тих змаганьох за посцигованє цїля часто забували не лем на основни постулати священїцкоґо живота але и на морални норми и були порихтани на рижни интриги (АПРК: Дороґ, 25. 03. 1790; Дороґ, 17. 03. 1792; Уйгель, 3. 10. 1800; Уйгель, 20. 01. 1801; Lucskay 1992: 109–153).

Петро, як мож заключиц зоз писмох, не одбивал пожичиц пенєж старшому братови, знаючи у яких обставиных тот жиє, але вироятно и чувствуюци длуство чи моралну обовязку голєм з часци ше оддлужиц братови котри му вельо помогнул у школованю, та и пре факт же Янко остал у краю з родичами и своїма братами и шестру, котрим материялно помагал кельо и як могол.

З преписки коцурского пароха Л. Сташинского и П. Копчая (нашли зме 9 оригинални писма Л. Сташинского и лєм даєден концепт писма П. Копчая Сташинскому), мож вельо дознац о їх приватних контактах, о фамилийним живоче, о родзеню и кресценю їх дзецох. Так Сташински, кед ше му народзел син, истого дня о тим повидомює П. Копчая и волат го же би такой пришол на кресценє: *"Juliana mea hodie hora matutina 5-a (...) tulit mihi in lucem feliciter filiolum, quem illico hodie sacro fonte ablui cupio, proinde humillime rogo, dignet se pro baptisantes humilire"* (АПРК: Коцур, 24. 11. 1791), а кед хлапчик о даскельо мешацї умар, поволує Патра на хованє: *"Denique crudelis ila mors demessuit gratissimum tenellum flosculum meum. (...) Corpusculum vero ejus tumulo condere volumus cras hora nona aut decima"* (АПРК: 22. 04. 1792). У даєдних писмох ше догваряли и о ришовню актуелних проблемох, котри под'єднак мучели обидвох парохох, як наприклад, отримованє традицийних прадкох односно сходов младежи. Сташински у писме Копчайови вешенї 1783. року наводзи же пред даскелїма роками власци забранели отримованє ноцних сходов такволаних прадкох – *"nocturnae conventiculae (vulgo pradkas) eliminates esse voluerunt"*. Тота забрана була на моци єден час у Коцуре, а у Керестуре вона нїґда не була запровадзена. Сташински тримал же ше на тих ноцних сходов младежи случую велї скандали и же од власцох треба вимаґац же би ше тота забрана обновила и запровадзела (АПРК: Коцур, 29. 20. 1783). О два роки Сташински у новим писме Копчайови пише же ше уж штири роки трудзи "зоз казательніци" забранїц прадки односно ноцни сходи младежи – *"Quatuor jam annis desudo in conventiculis vulgo Fonó-ház impediendis instruendo ex Cathedra"*, але нїч не помагало. Прето тримал же знова треба реаґовац при жупанийских власцох и онєможливиц дальше моралне и дружтвене препадованє тих двох руских заєднїцох. Вон у писме наводзи даскельо причини пре хтори трима же тоти сходи треба забранїц. Як перше, указує же ше там младеж морално губи, бо є без надпатрунку старших. Як пошлїдок такого розпусного живота младежи, по його прешвеченю, факт же у Коцуре у долїнох були найдзени двойо мертви вируцени лємцо народзени дзеци. Єдно найдзене охабене пред валалску хижу, та го вноци хлопи принесли на парохию. Сташински бул прешвечени же то зробели дзивки же би на таки способ скриц "ганьбу". Крім того, вон наводзи же ше случую велї крадзи: дзивки крадню од мацерох, легинє од оцох, слугове од газдох – цо лєм можу, и одноша на тоти сходи, а там вец єдза, пию и так препро-

вадзую цали ноци – “Denique furta fiunt varii generis: gurantur filiae a matribus, filii a Parentibus, servi ab hospitibus, aut promiscue a quocunque, et conferant ad conventivula, ibi apatur, pinsitur, melle etiam illinitur”. На тоти сходи приходза и легинє цо вонка з валалу чуваю статок, охабяючи го вноци без надпатрунку же би блукал, та уж було досц статку потрацєне. Легинє котри ору оставаю з коньми вноци на пасовиску, алє и вони часто охабяю конї и иду до валалу на забави, а конї оставаю сами и блукаю. Розуми ше, чкода и у тим же младеж, котра ноци препровадзує на забавох, през дзєнь нє за роботу. Окрем того, и вояци котри на квартиру у валалє правя вельки нєшор, бо цали ноци препровадзую у карчми и танцюю (АПРК: Коцур, 14. 11. 1785).

У даєдних писмох на латинским язизу Сташинского Копчайови уруцєни слова або и вирєчєня на руским язизу, як наприклад, кєд пише же им син Антоний лєпше: “старамє ся, як го мамє отлучити, кєд слабо хцє їсти” (АПРК: Коцур, 25. 10. 1789). Познєйше у єдним писмє Петрови Лука вєцєй як пол бока пише по руски з (АПРК: Коцур, 12.11. 1795), а зачуванє єдно його писмо котрє цалє писал Петрови по руски односно на мишанїни народного и церковнославянского язика з кирилку (АПРК: Коцур, 22. юния 1793). Писмо прє язик и правопис заслужує вєкшу увагу и анализу лингвистох, праве прєто же є єдно з барз ридких зачуваних мєдзи Руснацами у Бачки з другєй половки XVIII вику на тим язизу.

З анализованих приватних писмох видно яки були почежкосци и трошки вьязани за одход дзєцох односно младежи до стрєднїх школах и на студії, и вообщє за путованя на длугши драги. Так Янко Копчаї мл. писал оцови Петрови 1814. року як путовал до Бєчу на студії теології. Путованє на кочу з Керестура до Пешту го кошталє 35. форинти, а з Пешту до Бєчу путовали три днї. На концу писма зазначєл єдну интересантносц. Наводзи же кєд у конвикту, дзє бул змєсцєни, колегове з Галичини и з Мукачевской єпархії видзєли хлєб хтори вон принєсол з дому, барз ше чудовали яки то вельки и красни хлєб з Бачки, а вєц и коментарує: цо би на то повєдла Пишкорка (служнїца котра го упєкла – заувага Я. Р.)? Могла би ше похвалїц же ше єй хлєбу чудовали у Бєчу – “Quid ad hoc Piskorka dicet? Poterit se laudare, quod ejus panis Vienaе fuerit admiraculi instar”. (АПРК: Бєч, 23. 11. 1814; Костельник 1998: 125).

Путованє и на кратшу драгу часто прєдставляло вельки проблем: требало мац або найсц коч, добри конї, кочияша, а окремни проблем могла буц и подла хвила и розмочєни драги. У новємбру 1795. року коцурски капелан Янко Радванї мал по якейшик “важнєй роботи” исц до Макова. Лука Сташинки у писмє модлєл П. Копчая же би пришил до нго же би ше порадзєли як помогню младому капеланови пойсц на таку драгу. Сташински ше такой виправдовал же нє ма добри конї, лєм два слаби кобули, а нє ма анї кочияша, бо ше його слуга жєнї – “Ego nec equos ad currum, nisi duas cabalas, nec etiam aurigam habeam, qua servus meus ...) uhorem ducit”, а чловєку треба помогнуц, и закончує: “То якоси мусить быти, ми го так як сироту незохабимє” (АПРК: Коцур, 12. 11. 1795).

Зачуванє єдно писмо Петра Копчая синови Янкови з 1808. року, кєд тот бул у стрєднєй школи у Калочи. У нїм оцєц, вирєятно одвитуючи на синовє питанє, наводзи же у нїх пол мєри масла кошта 1 форинт 30 грайцари. Оцєц у писмє на латинским язизу уруцує и подаєдно вирєчєнє по руски, алє пише з латиницу. Так спомина же ма другу служнїцу: „ale to trupacsok veliki nezna ničь”.

Спомина и о гдовици панїматки Гаднянскей: "Gadnajsza hokit jak bludna ovcza, nema miszcza nigde" (АПРК: Керестур, 26. 07. 1808).

Єден час Янко Копчаї мл. як млади священїк бул управитель маєтку Крижевского владичества Ткалец и о тим досц обширно пише свойому оцови. У писме спомина же на хованю його предходнїка на тей длужносци були и клерики Руснаци Андрий Балог (Миз 2016: 36–37) и Дюра Шовш (Миз 2016: 342–343). Писмо писане на латинским язiku, але на концу виреченє по руски, дзе Янко наводзи же на маєтку будзе и за оца "мало татарки за кашу, и доброй сливовици до 10 акови" (АПРК: без наводзєня места и датума, 1818).

Янко Копчаї мл. як школяр висшей латинскей школи у Калочи 1808. року достал писмо од школского приятеля Яноша Соколи зоз Сегєдину на латинским язiku котре прави раритет у приватней преписки на латинским язiku котру зме анализовали – полне є вилївох медзисобней легиньскей любви: "De te somnio, tu mihi videris in somnio penes me esse (...) si videres meum cor quam turbulentum, et inquietum sit propter tui" (АПРК: Фелшеварош, Сегєдин, 19. 06. 1808).

За даєдни писма знаме хто их писал, але лєм з векшу або меншу вирьотносцу мож предпостави кому су писани. Так за писмо Луки Сташинского, насловене зоз "(...) in Spiritu Fili mihi Clarissime" – у Духу сине мой мили, найвирьотнейше написане богословови Янкови Радваньови, котри бул на студийох у Загребу (Миз 2016: 263). Сташински у писме як прави "духовни оцєц" висловлює свою бригу и потримовку младому богословови же би ше цо пильнїше пошвецєл студийом, же би дзбал о своїм моралним напредованю и же би бул послушни своїм надредзєним. Спомина и же умар коцурски учитель: гоч не наводзи мєно и презвико, очиглядно слово о учительови Андрийови Гочови, котри умар 4. януара 1791. року (Цап 1996: 41–44). Прєноши му поздрав и од коцурского капелана Василя Бєсєрминя (Миз 2016: 41) (АПРК: Коцур, 24. 02. 1791).

Мєдзи писмами котри адресовани на П. Копчая находза ше два послати з Макова, од його дзивици Ани и жеца Стефана Силваши. Ана, наймладше од Петрових пєцєрих дзєцєх, народзєна 1792. року, повинчала ше у Керестурє 28. мая 1811. зоз пл. Стефаном Силваши з Макова (АПРК: Матична кнїжка родзєних, винчаних и умартих од 1779 р.). У писме з 1811. року повидомюю же ше щєшлїво врацєли дому и дзєкую оцови за шицку госцєлюбивосц и источашнє го поволуюю же би 16. сєптембра пришол до нїх зоз сином Янком на обєрачку грозна – "16-a mensis curr[entis] 7-bris apud nos Celebraturas Vindemias, humiliatione sua dignos facere, et huc cum fratre nostro Joanne venire" (АПРК: Мако, 5. 09. 1811). У другим писме дзивка и жец висловлюю оцови свою радосц же брат Янко "послухал глас Божи" и пошол на студиї теологїї до Бєчу, одкаль уж од нього достали писмо. За сєбе наводза же су добре, лєм им дзивчатко Мария уж три днї хора. На концу поздравляю оца и наводза же прє жиму и нєлєгкє путованє до яри вирьотно нє приду до Керестура (АПРК: Мако, 11. 12. 1814).

И вєльо познєйше, аж и у XX вику, латински язик голєм часточно оставал присутни у комуникацїї мєдзи руским священством баржєй як якиш вид "тайного язика" – у ситуацийох кєд на векших сходах дзє були присутни и прєдставнїки цивилєх священїки мали потребу дацє прєгварїц так же би гєвти други нє розумєли.

Як шлід дакедишней пракси епистолярней комуникації руских священікох односно рускей інтелигенції на латинским языку и писмо Михайла Мункачя, бібліотекара Библиотеки Мадярскей акадамії наукох и уметносцох з 1940. року керестурскому парохови. Цале є писане на писацей машинки на латинским языку, але на концу поздрав по руски: "Pozdrav prekrasni od šerca" (Ramac 2014: 375).

На концу можеме констатовац же латински язык як офіційни у державней адміністрації и як язык у найвекшей мири заступени у стреднім и високим образованю, углавним бул язык офіційней адміністрації и комуникації и у Мукачевскей и Крижевскей епархії, а найчастейше бул заступени и у приватней кореспонденції русинского/руского священства тих двох епархійох при концу XVIII и на початку XIX века. Русински, карпаторусински або вариянти церковнославянского языка у такей преписки вельо ридши, або су присутни лем як інтерполяції – подаєдно виречене або окреми слова. Анализована преписка значна и пре факт же дава богатство податкох з приватного, дружтвеного, церковно-религійного, образовного и культурного живота Русинок/Руснацох Мукачевскей и Крижевскей епархії.

Цитована литература

Гнатюк, Володимир. «Рускі оселі в Бачці. (В Полудневій Угорщині)». Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XXII, 1898: 1–58.

[Gnatük, Volodimir. «Ruski oseli v Bačci. (V Poludnevij Ugoršini)». Zapiski Naukovogo Tovaristva im. Ševčenka, t. XXII, 1898: 1–58]

Гнатюк, Володимир. Угроські духовні вірші. т. I. Львів, 1902. Латак, Д. (ред.), Нови Сад: Руске слово, 1985.

[Gnatük, Volodimir. Ugrorski duhovni virši. t. I. L'viv, 1902. D. Laták (red.), Novi Sad: Ruske slovo, 1985]

Гнатюк, Володимир. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Байки, легенди, істор. перекази, новелі, анекдоти – з Бачки. т. II. Львів, 1911. Латак, Д. (ред.), Нови Сад: Руске слово, 1986а.

[Gnatük, Volodimir. Etnografični materiâli z Ugors'koï Rusi. Bajki, lègendi, istor. perekazi, noveli, anegdoti – z Bački. t. II. L'viv, 1911. Laták, D. (red.), Novi Sad: Ruske slovo, 1986a]

Гнатюк, Володимир. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Казки з Бачки. т. III. Львів, 1910. Латак, Д. (ред.), Нови Сад: Руске слово, 1986б.

[Gnatük, Volodimir. Etnografični materiâli z Ugors'koï Rusi. Kazki z Bački. t. III. L'iv, 1910. Laták, D. (red.). Novi Sad: Ruske slovo, 1986b]

Гнатюк, Володимир. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. I. Західні угорсько-руські комітати. II. Бач-Бодрогський комітат. т. IV. Львів, 1910. Латак, Д. (ред.). Нови Сад: Руске слово, 1986в.

[Gnatük, Volodimir. Etnografični materiâli z Ugors'koï Rusi. I. Zahidni ugors'ko-rus'ki komitati. II. Bač- Bodrogs'kij komitat. t. IV. L'viv, 1910. Laták, D. (red.). Novi Sad: Ruske slovo, 1986v]

Гнатюк, Володимир. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Розправи и статії

оРуснацох Бачки, Сриму и Славонії. т. V. Нови Сад: Руске слово, 1988.

[Gnatuk, Volodimir. Etnografični materiáli z Ugorskej Rusi. Rozpravi i statí o Rusnacoх Ва́чки, Srimu i Slavonii. t. V. Novi Sad: Ruske slovo, 1988]

Дуличенко, Александер. Jugoslavo-Ruthenica. Роботи з рускей філології. Нови Сад: Руске слово, 1995.

[Duličenko, Aleksander. Jugoslavo-Ruthenica. Roboti z ruskej filologiji. Novi Sad: Ruske slovo, 1995]

Дуличенко, Александер. Кніжка о руским язiku. Увод до рускей філології у документах икоментарох. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2002.

[Duličenko, Aleksander. Knjžka o ruskim āziku. Uvod do ruskej filologiji u dokumentoh ikomentaroh. Novi Sad: Društvo za ruski āzik, literaturu i kulturu, 2002]

Дуличенко, Александер. Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.). Ужгород: Издательство В. Падяка, 2008.

[Duličenko, Aleksander. Pis'mennost' i literaturnye āzyki Karpatskoj Rusi (XV–XX vv.). Užgorod: Izdatel'stvo V. Padāka, 2008]

Дуличенко, Александер. Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей філології и историй. Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад – Руске слово, 2009.

[Duličenko, Aleksander. Jugoslavo-Ruthenica II. Roboti z ruskej filologiji i istoriji. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad – Ruske slovo, 2009]

Ковач, Михайло. «Розвой писаного слова и сучасна видавательна діялносц у нас». Нова думка, 4. Вуковар: Союз русинів-українців Хорватії, 1973, 41–45.

[Kovač, Mihajlo. «Rozvoj pisanogo slova i sučasna vidavatel'na diālnośc u nas». Nova dumka, 4. Vukovar: Soûz rusiniv-ukraïnciv Horvatiï, 1973, 41–45]

Ковач, Михайло. «Шлідами зазберовадох народних духовних скарбох у нас». Нова думка, 16. Вуковар: Союз русинів-українців Хорватії, 1977, 49–46.

[Kovač, Mihajlo. «Šlīdami zazberovačoh narodnih duhovnih skarboh u nas». Nova dumka, 16. Vukovar: Soûz rusiniv-ukraïnciv Horvatiï, 1977, 49–46]

Костельник, Гавриїл. Liber memorabilium грекокатоліцкей парохії бачкерестурскей. Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Югославії, 1998.

[Kostel'nik, Gavriil. Liber memorabilium grekokatoličkej parohiï bačkeresturskej. Novi Sad: Soûz Rusnacoх i Ukraïncoх Ūgoslaviï, 1998]

Миз, Роман. Священіки дакедишнього Осецкого викарията. Нови Сад – Петроварадин: Парохия св. Петра и Павла Нови Сад – „Maxima“ – друкарня и видавательна хижа, Петроварадин, 2016.

[Miz, Roman. Svāšeniki dakedišn'ogo Osêckogo vikariāta. Novi Sad – Petrovaradin: Parohiā sv. Petra i Pavla Novi Sad – „Maxima“ – drukarnā i vidavatelna hiža, Petrovaradin, 2016]

Миз; Роман. «Спомин вични керестурски». Християнский календар 1971 (за вирних Крижевацкей епархії), Руски Керестур: Войводянски викарият, 90–96.

[Miz; Roman. «Spomin vični keresturski». Hristiānski kalendar 1971 (za virnih Križevackej eparhiï), Ruski Kerestur: Vojvodānski vikariāt, 90–96]

Пишчевић, Симеон. Мемоари. Нови Сад–Београд, 1972.

[Piščević, Simeon. Memoari. Novi Sad–Beograd, 1972]

Рамач Фурман Анамария. «Особлівосци консонатизма єдней рускей рукописней кніжки з початку XX вiku». Шветлосц, 4/2019. Нови Сад: Руске слово, 2019, 25–45.

[Ramač Furman Anamariā. «Osoblīvosci konsonatizma ēdnej ruskej rukopisnej knjžki z počatku XX viku». Švetlosc, 4/2019. Novi Sad: Ruske slovo, 2019, 25–45]

Рамач, Янко. «Тексти апокрифа "Хождение Богородицы по мукам" у руских рукописних зборнікох». Шветлосц, 1/2011. Нови Сад: Руске слово, 2011, 49–70.

[Ramač, Ānko. «Teksti apokrifa "Hoždeniē Bogorodici po mukah" u ruskih rukopisnih zbornīkoh». Švetlosc, 1/2011. Novi Sad: Ruske slovo, 2011, 49–70]

Рамач, Янко. «Матеріали до вивчення апокрифів з рукописних збірок русинів Південної Угорщини (XIX ст)». Проблеми славянознавства/Problems of Slavonic studies, Випуск/Issue 65. Лівів – Львівський національний університет, 2016, 158–166.

[Ramač, Ānko. «Materiali do vivčennâ apokrifiv z rukopisnih zbīrok rusiniv Pivdennoī Ugoršini (XIX st)». Problemi slavānoznastva/Problems of Slavonic studies, Vipusk/Issue 65. Līvīv – L'vīvs'kij nacional'nij unīversitet, 2016, 158–166]

Рамач, Янко. «Почеци националног препорода Русина у Јужној Угарској у првој половини 19. века». Годишњак филозофског факултета у Новом Саду, књ. XXXV-1, Филозофски факултет Нови Сад, Нови Сад, 2010, 255–266.

[Ramač, Janko. «Počeci nacionalnog preporoda Rusina u Južnoj Ugarskoj u prvoj polovini 19. veka». Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XXXV-1, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2010, 255–266]

Рамач, Янко. «Подоби Христа, апостолах святых у апокрифох Руснацох у Южней Угорскеј». [Y:] А. Дуличенко, – М. Номати (ред). Славянская микрофилология. Slavica Tartuensia XI – Slavic Euroasian Studies 34. Sapporo – Tartu: Slavic-Euroasian Research Center – Slaavi Filoloogia Osakond, 2018, 273–289.

[Ramač, Ānko. «Podobi Hrista, apostolohi svātih u apokrifoh Rusnacoh u Ūžnej Ugorskej». [U:] A. Duličenko, – M. Nomati (red). Slavānskaâ mikrofilologiâ. Slavica Tartuensia XI – Slavic Euroasian Studies 34. Sapporo – Tartu: Slavic-Euroasian Research Center – Slaavi Filoloogia Osakond, 2018, 273–289]

Рамач, Юлиан. Граматика руского язика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

[Ramač, Ūliān. Gramatika ruskogo āzika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002]

Тамаш, Юлиан. История русской литературы, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. 1997.

[Tamaš, Ūliān. Istoriâ ruskeј literaturi, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 1997]

Франко, Иван. Апокрифи і легенди з українських рукописів. т. II, Апокрифи новозавітні. А. Апокрифічні євангелія. Львів, 1899. Львів: Львівський національний університет, 2006.

[Franko, Īvan. Apokrifi i legendi z Ukraīns'kih rukopisiv. t. II, Apokrifi novozavītni. A. Apokrifični evangeliâ. L'viv, 1899. L'viv: L'vīvs'kij nacional'nij unīversitet, 2006]

Франко, Иван. Апокрифи і легенди з українських рукописів. т. IV. Апокрифи есхатологічні. Львів, 1906. Львів: Львівський національний університет, 2006.

[Franko, Īvan. Apokrifi i legendi z Ukraīns'kih rukopisiv. t. IV. Apokrifi eshatologični. L'viv, 1906. L'viv: L'vīvs'kij nacional'nij unīversitet, 2006]

Удвари, Иштван. «Непознате писмо Георгия Росия на мадыарску Горніцу». Шветлосц, 2/1989. Нови Сад: Руске слово, 1989, 246–258.

[Udvari, Īstvan. «Nēpoznate pismo Georgiâ Rosiâ na madârsku Gornīcu». Švetlosc, 2/1989. Novi Sad: Ruske slovo, 1989, 246–258]

Удвари, Иштван. «Русини у XVIII вику и Андрий Бачински» (1–2). Шветлосц, 1,

2/1991, Нови Сад, 1991, 65–81 44–66.

[Udvari, Ištvan. «Rusini u XVIII viku i Andrij Bačinski» (1–2). Švetlosć, 1, 2/1991, Novi Sad, 1991, 65–81 44–66]

Удвари, Иштван. «Школованє русинскей церковней интелігенції у XVIII вику (место и язык)». *Studia ruthenica*, 3, Нови Сад, 1992–1993, 167–173.

[Udvari, Ištvan. «Školovanê rusinskej cerkovnej inteligenciji u XVIII viku (mesto i âzik)». *Studia ruthenica*, 3, Novi Sad, 1992–1993, 167–173]

Удвари, Иштван. Кириличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського. Ніредьгаза, 2002.

[Udvari, Ištvan. Kirilični ubbižniki mukačovs'kogo êpiskopa Andriâ Bačins'kogo. Nired'gaza, 2002]

Шлепєцький, Андрій. «Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання». Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 3, Пряшів, 1967, 223–242.

[Šlepec'kij, Andrij. «Mukačivs'kij êpiskop Andrij Fedorovič Bačins'kij ta jogo poslannâ». *Naukovij zbirnik Muzeu Ukraïns'koï kul'turi u Svidniku*, 3, Prâšiv, 1967, 223–242]

Lucskay, Michael. *Historia Carpato-Ruthenorum*, t. 4. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 18. Пряшів, 1992, 63–153.

[Lucskay, Michael. *Historia Carpato-Ruthenorum*, t. 4». *Naukovij zbirnik Muzeu Ukraïns'koï kul'turi u Svidniku*, 18, Prâšiv, 1992, 63–153]

Ramač, Janko. «Mihajlo Munkači – bibliotekar, profesor, prevodilac, lingvista». [U:] Živančević, I. (red.). *Susret kultura. Zbornik radova sa Sedmog međunarodnog interdisciplinarnog simpozijuma*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014, 369–376.

Жридла

Архив Парохії у Руским Керестуре (АПРК) – приватни писма без сигнатурох и матрикули кресцєних, винчаних и умартїх.

[Arhiv Parohiï u Ruskim Keresture (APRK) – privatni pisma bez signaturoh i matrikuli krescenih, vinčanih i umartih]

Janko Ramač

THE EPISTOLARY LEGACY OF RUTHENIAN PRIESTS IN BACKA
IN THE LATIN LANGUAGE IN THE SECOND HALF OF THE 18th
AND AT THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY

Summary

Analyzing a large part of private correspondence in the Latin language between a few priests, which was preserved in the Archive of the Greek Catholic parish in Ruski Krstur, the author shows that in the specified period, the Latin language was much more common in this kind of correspondence than the vernacular or the literary Church Slavonic language. The main reason for the dominant use of the Latin language in this correspondence was that both the senders and the recipients were fluent in Latin, which they had learned well in secondary and higher education. They used their mother tongue only in communication with the people and in private conversation, and the Church Slavonic language in religious service and in strictly religious communication. In their private correspondence they sometimes, but rarely, used a mixture of the vernacular with some elements of the Church Slavonic language.

The content of the researched correspondence is very important because it gives a lot of information not only on the private life of the priests and their closest circles, but also on the religious, educational, cultural, social and economic life of the Ruthenians in Bačka and those living within the Diocese of Mukačevo.

Keywords: Ruthenians in Southern Hungary, Petro Kopcaji, Luka Stasinski, Janko Kopcaji Sr, Janko Kopcaji Jr, Greek Catholics, private correspondence, Latin language, Ruthenian language.